

Карта
А 97

A-PDF Merger DEMO : Purchase from www.A-PDF.com to remove this text

А. АХМЕДОВ
ЧЕКИСТ



Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач

ДПК. Зак. Б-192-20 или.-84 в

Абдулла АХМЕДОВ



7-9,

НОКИС
«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН»
1989

Ұллы Октябрь революциясы жеңді. Қарақалпақстанда Со-
вет власты орнады. Деген менен іштегі қалған бірлі-яры
баспашылар тоңары, уры-ғаззаплар менен гүрес біраз уақытқа
шекем дауам етті.

Жазыушы Абдулла Ахмедов бұл повестінде сол қиял-кесті
дәуір туұралы, чекисттердің қызықлы уақыяларға толы хыз-
метін сөз етеді.

Рецензенттер Салтеев С.
Әжімов Я.



4803270201 — 133
А М—357 (04)—89 42—69
ISBN—5—8272— 0209—6

Қаламызда қалди бойы ақ теректей тик, спортшылар фор-
масын кийініп, велосипед айдан жүретуғын бір гарры бар.
Адам менен сөйлесіп көрмей, сыртынан баға беріу дурыс емес
екенлігіне енді түсінгендей болдым. Неге десең оны жақынға
шекем ашыушақ, қатал минсэл адам шығар, деп қиял жүріп-
тер едім. Оның менен жақынып танысып, тил табысуға ум-
тылауымның да өз алдына мәнінен бар. Мектептегі «қызыл
из кесіушілер» отрядына ағаа болғандықтан хәм бизні кө-
шемізге қонсы турғандықтан өмірбаянның жазып келіу тап-
сырылған еді. Ағамлардың айтыуының ол өмір-өмірінше бір
кәсіпте, милицияда іслеген. Демек талай шым-шытырық уа-
қыяларды басынан кешіріп, сырлы ізлердің ізіне түскен
шығар. Бірақ усы уақытқа шекем хеш кимге тис жарып, ба-
сынан кешірген уақыяларын айтып бермеген ұсайды. Мүмкін
дәлір пейсияда дем алып жүріп, еске түсіріулер жазып
атырма?

Жазғы дем алыстың бір күні командириміз Мансур еке-
уіміз үйіне бардық. Ол бір тұл алманың саясындағы ағаш
кәтші үстінде көз әйнексіз газета оқып отыр екен. Есіктен
кіріп, не қыларымызды білмей албырасып тұрған бізлерге
көзі түсіуден:

«Охо, менің пионер балаларым қонаққа келген екен ғой» —
деп қушағын жая қарсы алды. Бізлер біраз уақыттан соң
қысынып-қымырылып келген жұмысымызды айттық.

— Неге айтп бермейіп, керек деп таңапаңлар айтп бере-
йің. Бірақ бүгін емес, Елді жылдың уақыясын бірден ядқа
түсіріп, саудыратып айта беріу қиып. Бір күн мәулет бе-
рің, ойланайың. Көп-көп нәрселер ядтан шығып кетті ғой, —
деп терең бір гүрсініп, біраз ойланып қалды.

Солдай етіп бізлер ертеңіне Дауылбай ата Құлымбетовтың
бір нешше күнге созылған өмірбаянын тылауды басладық.

— Балаларым! Ұатан — Ана демекшінің мәнісі жүде
терекіде жатыр. Екеуі бір ұғым, бір бірінше біріне біріне
си қашады. Соның үшін Ұатан — Ана, Хансезім қашады.

ИИИИ-222 № 91686

мет етсен перзентлик җазыйпаңды атқарған боласан, мудары ераңиң ел хизмати менен, жарасын турады.

1

Тууызган җақтымның анық қайсы жыл екенін билемеймен. Жақын туысқанларымның айтауынша жамбылшаның алды нисин атырған җақытта дүньяға келиппен. Ата-анамның түр-түсин де анық еселей алмайман. Жұрдай жетимнің көрген не күні болсын, сәл есейип, сүйегім қатқаныша жақын-жууық ағайындарым қолында тарбияландым. Он үш жасымнан ауылдағы ең бай Аңсатбайдың қойын бақтым. Таң сәхәрден қас қарайғанша тыным жоқ, жаздың ыссысында халықлап, қысында зирдек қағып тонып, ұзақ күн бойы аштан өзегім талып жүрер еді. Хәр күні гезек пенен падаға мал қосқан айырым байдың жақын адамларының үйінде қонып, тамақ асырайман. Әлмес аұқатым менен байдың гөне-көксін кийімі мийнет қажым болды.

Бир күн, таң ала теуғимнен қойлардың нзинен жууырым баратырғанымда бай мені қасына шақырып алып:

— Дауылбайжан, бүгінше дем ал. Саған буйыратуғын басқа хызметлерім бар. Орнына басқа биреулер-ақ қой жайып келер, — деп жүдә мүсәппирин сөйледі. Оның жылы сөйлегеніне ақылым қайран болып «мақұл»-дан басқа сөз айтпадым. Сөскеге таман байдың ылайдан салынған еки адам бойлық биік шарбағының иші быттанас адамларға толып кетті. Хиуаңың усталары соққан зер нағышлы дәрүазаның бүгін бириңши рет ашылуын көрдім. Гүйіс қайтарып, шөгіп жатырған түйелердің үстіндегі бууылы жүклері шешіп алынбаған. Бай мені бул быттанас адамларға араласса сыр адырып қояр, деп гүманланып қора тазалатын қойды. Солай да болса быттанас адамлардың бақырысып, өз-ара басқыласып, күлисин сөйлеген сөзлерінің рәмәузинен саудагерлер екенін білдім. Шүлен қазанларда асылған сары палау менен көбаплардың иісін мурнымыс жарып, кешеден берлі нәр татпағанлықтан ауызма суу шубыры оларға жақынтлап барып қалғанымды билмей қала бермен.

— Хәй, бала! Ийнедиктей идиийип қалыпсан. Хожайының еіра, биініспен адам көрinedi. Мә, тоһып ал, — деп бир ағаш табақ толы жүбери түртіктік маған ысырды. Аш болғаным соншелди, олардың мазақлап күлгенлеріне иттибар бермей, көз бөнен қастың арасында дәс соқтым.

— Ҷе-щешен бар ма? — деди маған қайырқом болған киесі ниниме қолың салып сөйлеп. — Мениң көрүаныма түйекеш

болып кел. Тамағың тоқ, көйлегің көк болады. Ел геземіз, тез есейип, адам болып кетесен.

— Бай ағам рухсат берер ме екен? Жиберсе бараман.

Ол жұбан дауысы менеп қарым бүлкілдеп бираз күлді. Ертенше түйени жетеклеп дәрүазадан шығып баратырғанымда қайда кетип баратырсын деген адам болмады. Бай мені саудагерге тегіше бермей сатқанын сон билдім. Көрүанымыз із түспеген далалық пенен жүрді. Ел қарасы көріңсе айлаңып өтешіз. Қызыл қумның төбелерінде өскен гүлмдей сексеубалалар, долашқадай төселген жуусанлар, дәслепкі уақытта кеуілмиді көтеріп жиберді. Құн бата түйекештердің ұзынан «Қышпаққа келдик, Қышпаққа. Дем берсе жақсы болар еді» деген сөзлерді еситтім. Кишигирим төбешіктің басында тұрып, етекте жылатырап, ийретилип ағып атырған Әмбұдарианы бириңши рет көрдім. Балалық қиялым тутып, дәрйада өзін қайтыға шомылып алтым келе берді. Бизлер иркилмей дәрйа жағалап жүрші, еспе қумлықтың арасындағы «ніт арқа» етип салынған жайға келдик. Түйелерді шөгірші, алдына от тасладық. Бул ретте үстіндегі жүклері шешіп алынбады. Үй ийесі бетінен қаш тамған, толық денелі, бет әлпеті дым қорқынышлы еді. Көрүанды күтіп отырғандай көзді ашып-жұмғанша дәстүрхан жайылып, түрлі тағамлар үйін тасланды.

— Тынышлық па? Барқулла жолда болып, дүпняның жазыққарынан бос қалып жүрміз, — деди көрүан басы бираз қалғанын алғанын сон тилге келип.

— Гүлдер арасынап етикеңді» алып тасалайық, — деди үй ийесі хрөмненің ишинен мені ийегі менен нұсқап көрсетіп.

— Айтқаның дұрыс, «тамның да қулағы бар» деген.

Үй ийесі қаныны ашып:

— Оңғар! Мына жоранды қасыма алып, тапсырылған жуымысты бөржай етип, — деп маған ым қақты. Қараңғыда терісін мәзіп сүйегіне жабыстырып қойғандай сары еңилы бала менің қасыма келип, «кеттик» деп белгі берді. Баланың көзлерін ирип басып, жүдә кеуіласыз болғандықтан менің менен сөйлескенің келмей теріс бурылып кетті. Мен оның қасында бираз қуғаталы едим. Тапсырылған жуымыс жоқ, оны тек мәзі бөленеп айтқан болса керек. Таудың шоқтай қызған тастарын жылап аяқ басып, әрі тас қағып жүре алмай қалдым. Ұзақ күн бойы сандалып, тыным таппағаннан соң шаршағаным шығып, тула бойым қақсап ауыра баслады. Уйқы жай тилалмайды екен, сейсханадан бир қушақ сабанды алып, бир тасалау жерге жайып жибердім де қуладым. Қанша уақыт уықпағаным адымда жоқ, көзімді аңсам, тал түс-болыпты. Әтирәп суу серікендей тым-тырыс. Көрүан әлде дашпан кетип қалыпты. Дәслепінде хаулығып жылап-сықлап, өзімді-өзім

жубатып жүрдім. Анық екі күн бір тәлем нап жемегейің соң ұятың қойып, қолымды жайлап, өткен-кеткеннен қайыр сорап күнелттім. Бір жұттымның дәртінен жолдың дәрбентідегі шайханашының жәрдемшінен болып біраз есімді жыйлап алдым. Шайханаға жолаушылар жүде көп келетүгін еді. Олар шай иішіп отырып, қызық-қызық сөздер айтысады. «Ақ патша құлапты» — деген сөзді ұсы жерде солардың аузынан есентім. Өзімнің күн көрісімді жақсылап алғаннан соң қасыма Оңғарды да шақырып алып оңыстырдым. Сол күннен баслап егиз қозыдай ажыраспай жүретүгін болдық.

«Ақ патша» құлапты, гедей атқа мініпті, — деген сөздер доселіңіз уақытта ақылмызға ұғрас келмей жүрді. Олай дейіп десем, бұл жерге түсімізге келген атқа мінірлердің бұрынғыдай пәти жоқ, салпауысып қалған. Ал, дизесіне шапаны жетпеген дийханлар ессесін көтеріп, біраз тили шығып қалған. Ұсы құбылыстың өзінде-ақ таң қалғандай уақытлардың жүз беріп атырғанын сезіндік.

— Бұл жүрісіміз болмас. Қаршымыз тойды, үстеміз лүтін, бір айға қалай жесек те жететүгін азық-түлігіміз бар. Жаудың сыртында болғаннан ишінде жүресек қалай болар екен. Төрткүлге барайық, — дедім бір күн Оңғарға.

— Жолын билсек, кете берейік. Дүньяда сенің басқа әменгерің жоқ, — деп ол қамсығып қоя берді. Арадан анық бір дәпте өткеннен соң Төрткүлге баратырған жолаушыларға илесіп жолға түстік. Соңша уақыт қдалап хызмет еткен чайханашы бізлерді жибергісіз келмей қайыналса да ақыры рухсат берді. «Ақша көлді» жағалап, жүріп отырдық. Өзлерімізді аспанның қалеген мүшнінда шарлап ушыуға хақымыз бар күстай сезіп, бір пешше күн дем алып, жол бойы ойылап Төрткүлге келдік. Қаланың бийік, бириің үстіне бириі мингестіріп салған ауылм жайлары, газ қатар тигілетген теректер, құлалсы барлық нәрсе көзімізге таңсық көріне берді. Ұсы жерде қара темірге жан итін аулап баратырғанын, бириің машинаны көрдік. Қалаға келген күн-ақ адамлардан сорастирып, чайханасын тауып алып, бұрынғы үйренген қарыміз бойынша жәрдемші болып жұмысқа араластым. Бізлердің хызметіміз чайханашыға унал қалса керек, өз баласындай көріп үйінде сақлады. Ұсы жерде «самаурыяға» бириің рет от жағып, бұздай уның нанын жеп, жаңа турмысқа бір көдем де болса жақылап араласа бердік. Бұл жерде де жолаушылар асықпай отырып, жаңа заманның аяқ алысын гүррің етісіп отырысар еді.

— Пай-пай, Жөнейдханның Төрткүлді қоршағандағы басы-басын айтпасаң-ау. Мылтық атыспадан құлағымыз тас терген болыудан қалды.

— Несін айтасаң, жаман болды-ғой. Баспаншалар антала-сып, тап пахта заводтың түбіне шекем келді-ау. Чайдаковтың әскерлері Чарджаудан пароход арқалы келемен дегенше қасарысып, қаланы бермей тұрдық. Пароход жағысқа тоқтап, ашы — бад дауысы менен қыйғырғанда Жөнейдханның дәмкерлері «тышқан тесігі мың теңге» болып, басқы тауып, тым-тырақай қашты...

Жолаушылардан есенткен бұл сөздер құлағымызға майдай жағады. Олар кеуліміздегі сөздерді айтқаны себепті, тыңдап отырып, және айтса екен, деп иігітіннің астына киіріп кете жазайымыз. Бір күн бауыр басып, үйренісің қалған чайханашы:

— Балаларым! Азда болса маған жәрдем бердіңіздер. Бір тил алғыш, мийнеткеш екенсіз. Сізлерді буыпан былай жумсай беруге заманның түрі көтермейжақ. Шайханада жетім балаларды күләнкіш ретінде жумсап, езіп атыр, — деп біреу хұкіметтің құлағына жеткерсе бай ретінде қаман жибереді. Сізлер Обкомолға барың. Анау, төбесіне жалау қыстырып қойған үлкен жай. Ұсынан оқыуға түсіп, сауаттанып кетсендер келешек сізлердікі болады. Уақыт тауып қидырып келіп тұрың, — деп жол сілтеп, рухсат беріп жиберді.

Бізлер тартыншақлық пенен жайға бірден кетіп алмай, есігінің алдынан былай-былай өтіп жүрдік. Күн батып баратырғанда ғана қонып шығатүгін жеріміздің жоқлығы ядымызға түсіп, тартыншақлық пенен босағасынан ишке атталадық. Орысша формасында кийінген бізлерден қыялдай үлкеніңің бар қыз қабыл етіп алды. Өз атымызды, әкеміздің атын, қайсы ауылдан екенімізді жазып алып, басқа хеш нәрсе сорастирып отырған жоқ. Сол күн-ақ қолымызға иіне сабын беріп мөшшаға түсіріп, интернат балаларынан айтырған бір формада киімі берді. Хәр бириіміз ағаш кәттің үстінде алпақ төсекте ұйықлап шыққанда мисли түс көріп атырғандай болып көріне берді. Интернатта төрт жыл оқып, Шорахандағы пахта тазалау заводында жұмыс іледім. Тай пахтадардың кеңептерінің шет жағасын тигетүгін едік. 1929-жылдың бәхорінде пахта тауысып, завод уақтына тоқтады. Обкомолдағы бағыт бізлерді интернатқа қабыл еткен қыз мени милиция бөліміне жұмысқа жиберді. Доселенің уақытта бұл еке ешпіндігіміздің аз болғаны себепті облыстылық ишкі істер бөлімі жанындағы қысқа күрста оқып алдым. 1933-жылы Шобыздағы милиция бөлімін баслығының орынбасары болып хызмет еттім. Ол уақытлары ел арасында уры-қарақшылар оғады көп еді...

Жумьсты жаңа баслаган күүлөрүнүн бири еди. Орта бойлы, үстүндө пахтагы сармагы бар, аягына шарк кийген кырк жастагы қараңарек киши нәубетшілер бөлмесіне азырақлап кирди. Біраз жерден жуурып келген усайды, өкпесі қаралай өшіп, тиді түрмелікте келмей біраз отырды. Жәбіркештің тезірек есіне келуі үшін суу ишкізіп, орынықта отырғыздым.

— Уры!

— Қайда?!

— Урылар, кемедегі азырақ ат жеміге алып киятырған дән менен басқа да өздеріміздің тартып алды.

— Кеме қай жерде?

— Шаббаз жағыста...

Болған ғақияны милиция бөлімінің баслығы Әбдірахмановқа қысқа хабарлады да кишкене группа дүзіп, ғақия болған жерге аттанып кеттім. Ушеуіміз тоғай ортасындағы соқпақпенен киятырмыз. Күн жулынып турған суық. Дәрияның суы қабыршақ мұзға айдаһып, толық қата қоймаған. Әтірап еле тас қараңғы. Күн батар тәрептегі ауылдан итлердің ашың дауыс пенен буулығып үргені естіліп тұр: «Урылар еле дурыспап орныға алмай атыр-ау, ит неге биймезгіл шабаланып үреді, — деп ойлап, іштен түйініп қойдым.

— Жолдас пачалың! Қараңғыда хеш нәрсені абайлай алмадың. Уйқы қысып, көзім сәл ізініп кеткен екен. Туу сыртымынан біреудің дабыр-ғұбыр қушақлап, жерге жығып, ормал менен көзімді танып атырғанын білемен. Қолымды сындырып жіберетугындай қатты бурап таулап байлап қойды. Дүсірілісіне қарағанда бір-екеу емес, көпшілік болса керек. Олар кетіпден, елпеп қолымды ішепші, жақын жердегі Артықбай дегеннің үйіне барып хабар бердім. Соннан сизлерге бардым, көрген-білгендерім усылар ғана...

— Урылардың ең болмаса бір белгісін есеп қалмағаның ба?

— Қолымды байлаған адамның біраз жасқа барған адам екенін байқадым. Мені жерге жығып, қолымды байлайман дегенше көкпрегі қысып, халықлап қалды.

Усы ғақытта таң атып, әтірапқа жарық түсе бастады. Дәрияның қайырындағы құмның бетінде урылардың атларының ізін бажырайып жатыр. Дәрия жағасы қалың боянлық, оннан соң қыйсық-шолжық бөкен тораңғылы тоғай басланып кетеді. Дәрияның үстінде жүзінді қарып кететугін суық саямал есіп тұр. Из қуып киятырмыз.

— Анау, қарауытып тұрған нәрсеге қара, — деді жәбіркеш

көз ушында қара ноқаттай көзге шалынған затты қамшысының сабы менен нұсқап көрсетіп.

Атлардың басын солай қарай бұрдық. Жойытылған сабақтың ушы табылғанына қуанысып киятырмыз.

— Қайық, қайық, — деп дәмеміз дабырласып қоя бердік. Қайықтың панаалап урылар жатырған жоқ па екен, — деп танаушаларымызды қайымлап киятырмыз. Қайықты бір кулаш арқан менен жағаға жақын жердегі тораңғылға тас етіп байлапты.

— Бйдайды усы қайықпенен тасыса керек, — дедім шағылған дәнінің бес-алты дәнесті теріп, алақанымға салып атырып.

— Кемеде қанша қалта дән бар еді?

— Елу.

Және из қуып біраз жер жүрдік. Қумның жаңбауырында жаңа қазылған жас топыраққа дүс келдік. Дән салынған қалталардың ушлары көрініп тұр. Урыларды ашып, жігірма бес қалта дәнді тауып алдық. Енді қалған жартысын хәм урыларды табыу керек болды. Урылар да қасқырлардан айнымаған болады-ау. Қасқыр олжасына өзі қайттыға тойып, қарнына сыймағанын бір жерге мұқиятлап көміп, ертеңін ойлайды. Қалған жігірма бес қалта дәнді ізлеп, ұзақ күн бойы қумның ішінде шапқыласып жүрдік. Дөгерек-дашты, бірим-бірим қыдырған, титітп ізлеген мийнетлерімізден хеш нәтиже шықпады. Ақыры болмағанын соң күн бата қолға түсірген дән қалталарды атқа артып, ауылға келдік. Бір қызаны, ауылға кіре берген жерде бурын бул әтіранта ушыратырмаған қыйсық өкше, нәл қағылған етікнің ізін ушыратып қалдым. Бул ауыл адамы емес, сонда ким болды, деген сорау тыным бермеді. Усы из бенен біраз жер жүріп, кен хәулілі шарбаққа келдім. Бекімбет есікті қақпақшы болғанда «тоқта» — деген белгі бердім.

— Бірден қақсақ, урыларды шоршытып алармыз. Оларды қақырдап қыл сузырғандай етіп, қол көтерместен усылардың жоларын қарастыруымыз керек, — дедім де есікті бармағым менен шерттім. Біраз тынышлықтан соң «кнмсен» деген хәял дауысы естілді. «Мен гой» деген жууабыма «хәзир» деді де, геуіштің сып-сып еткен дауысы естіліп, есікті ашты.

— Уйықлап қалған жоқ па? Аұхал шатақ, айтажақ өзіне шнхәмн сөзлерім бар еді, — деп үшеуіміз де қабатласып кнрп кеттік. Дәлізге қойылған шүтік шыраның жақтысында нәл қағылған етік тұр. Етіктің қонышларына дәнінің қауықтары жабьқан. Төрде қос көпшікті дастанып, құрылдысы жер жарып ирп, қара домбай біреу жатыр екен. Уры бірден жула-

қынып қашпақшы болып хәрекет етіп көрді.

— Қарсылық көрсетсең табанда атын таслаймын. Орыннан тұрып, кіншіні алыға рухсат,— дегенімде дінбұалда илдириулі тұрған мыатығына қарай берді.

— Өзінді таныстыр, неге дөңди урладың?

— Урлықтан хабарым жоқ. Жала...

— Етигің қай жерде суу болды? Онан қала берсе етигіңнің қонышына жабысқан дөңдині қауықтарын да менікі емес дерсең?!

Уры буинан соң тилдеп қалды. Болған ұақиыны бирме-бир баянлап, дөң қалталардың қалғанын хәм шериклерінің ким екенін айтып, тауып берді.

Гәлде базарына кире берген жердегі ярым қулаған мешит пенен монша алдындағы жолдан жүз метрдей өткеннен соң клуб бар еді. Усы клубқа Шаббаздың жети жасар баласынан жетпексе шыққан гаррысына шекем жыйналып, бир нешеше күн дауаында урылардың шермендесін шығарып, ашық суд етіп судзады. Урылар қылмыстарын мойынлап, тиіснли жазаларын алды.

3.

— Сени «Азат» участкасына милиция бөлімінің баслығы етіп жиберіуді мақұл көріп отырмыз. Уры-қарақшыларды усаулада бираз тәжірирбей бар. Ол жерде Сапақ деген газзеп еді булдиріп, артель мүлкине зиян берип жүрген усаиды. Тапсырма сол урыны қолға түсіріп, ауыл арасына тынышлық орнатасң. Астына жүйрік ат мип, жарағыңды өзні менен алып кетіуге буырық жазып қойылпн. Маған сорауларың бар ма? — деді милиция бөлімінің баслығы алдына шақырып алып.

Анық тапсырмаларды алып болғаннан соң жолға шықтым. «Азат» ауылы Шаббаздың күн шығар арқасындағы көл етегінде жайласқан еді. Ауылға кешілетіп барғанымда хәмме тик аяғынан туып, бир нәрселердің үстінде шауқымласып атыр екен. Оларға бирден араласпай, бир шетте туып аманластым.

— Сапақ, бригадирди сабан кетипті.

— Өлді, деп таслап кеткен усаиды-ау. Көкірегінде тек елшпдеп тұрған жаны бар.

— Сапақ, колхоздың күш-көлігін алып кетпекші болған. Бригадир көкірегін тосып алдынан шыққан екен, бар ашығын соннан алыпты.

— Қасындағы колхоздың батраклары қайда екен?!

— Қайда болады. Хәр кимнің жаны өзіне татлы. Үнде-мепті.

— Бийшараның түрін адам танып болмайды. Қамшы менен бас демей, көз демей ура берипти...

Топарласқан адамлардың гәпіншің рамауизін усындай. Мен оларға кимлігімди айттым да, бир ат арба тауып, бригадирди «тас болыңшаға» жибердим. Ауыл адамлары маған арқа сүйіп, ярым ақшамға шекем Сапақтан көрген қорлықтарын, тауысаламайтуғын дастан етіп айтып берді. Ауыл активлері жыйналып маған Сапақты усауға өз тилеги менен жәрдем беретугынын билдирді. Иемнің оңынан келіп, ауыл адимлары мени қоллап-қууатлағанна қууанып, оларды бир нешеше топарлағға бөліп, гүзетші қойдым. Сапақ келеди-ау, деген жолларды алып, тын-тыңлаймыз. Бирақ ол қайтып бул әтирарқа дарымады.

Сениң келгенниди хабарлап жүрген адам болды. Болмаса Сапақ усы ауылдан шықпайтуғын еді, — деді ауыл активлері хәрекетлерімиздің пәтижесізлігине ыңжылысып.

Бул ой көптен берлі мени де тынышсызландырар еді. Ауыл арасында алып, қорғанып жата бергенді мақұл көрмей, из қууып, бираз жерлерди аралап қайтамыз. Сапақты көрген-билген адам жоқ.

Ғаушалардың ғалаба гүлге отырып, айырымларының төреклеп атырған ұақты. Колхозшылар ат жегілген окошка менен ғаушаның қатар араларын босатып, хаял-қызлар жабайы шөбіннен тазалап жүр. Олар хеш алаңсыз мийнет етіп, күнтіңін гүзетте тұрғанымызды жақсы биледи. Солай да болса Сапақ анық қолға түсіп, жазаланбағаннан соң еле де аңқаларын аялап басады. Қараңғы түсіуден қашаларын тәмбилеп, бийсаубет атлардың туяқтарының дүсірлісін еситсе бой көрсетпей, қашып кетіуге де бар.

— Жолдас Қулимов! Сапақ «Қызыл қалаға» ямаса «Топырақ қалаға» бекініп, жарғанаттай жарықтарына тығылып атырған шығар, — деді жақын жәрдемшілерімізнің бири Осман кеу-лиңдегисін ашық айтып.

— Жарғанат зиянсыз. Ал, олар қолынан келсе адамларға жаманлықтан басқа ойламайды, — деп оның кеуліні алып қойдым.

Ауылдың балаларына шекем жынғылдан қылыш соғып ойнайды. Биреу Сапақ уры болып, екіншісі милиция роліне кирип тан қаларлық танқырлық хәрекетлеріне хайран қалып жүрдім. Түндегі қарауыллықта ауылдан сыртындағы суу ақпай, батыл болып қалған гөне ыраштын етегінде жатырмыз. Сағалар улып, сүйір шыбыллар ашық қалғандай жериміз болса шағып, өбден мазамызды алып болды. Гирбинсіз аспан-

кемпиршилердің жүклерін түйелеріне артып, арым жолға шекем шығарып салдық.

Сапақ енді «Ақша көл» атираптарына ізеп баспайтуғыны турған ғей. Уры — қарақшының ордасы, деген менен қасыма жигитлерді ертіп, «Уры сай» төрелерді де біраз шолып қайттым. Қараңғы түсе ауылға қайтып келдік. Жол азабы обден жанымызға батып, примұсқа чай қойып атырып, қабырғалары сай-сай болып азып кеткен атларды бір түрлі аяп кеттім. Қолыма орақты алып, екі бау жоңышқа орып, аттың алдына салып, жаңа чайға отырғаным узақтан шауып киятырған аттың дүбірін еситілді. Қыялыма бірден Сапақ түсті. Тапаншамды қайымылап отырдым. Астана минген аты қаңсорпа болып төрелеген сары жигит узақтан аттан түсін, қос қоллап сәлемлесті.

— Шопан едим. Ферманың өгізін көзімнің алдында ұрлап кетті. Урылар онша ұзақ кетпеген шығар. Қуысақ жетеміз.

— Тал түсте не ұрлық?

— Көзім илініп кеткен екен. Оны қорқытпақшы болып, тал таяғымды қолыма алып, «атаман» деп бақырсам;

— Шоқмарымды отқа жақ. Сеннен қорқатуғын бала енді анасынан тууылады, деп бақырды. Соннан саған қарай шауып киятырғаным.

Қолыма илінген жигиттерді ізіме ертіп, урының ізіне түстік. «Коммунаның» арқа бетіндегі құмнан із кесіп біраз жүрдік. Біздер айланшықлап жүріп, урының алдынан орап шыққан екенбіз. Өгіз жетектеліп, бийіғам киятырған уры біздерге көзі түскенде өгіздің жиіні таслап қашуы менен болды. Оны адамды деміктіріп жіберетуғын боянықтың арасынан қуып біраз жүрдім. Оны анық тирилей қолға түсіре алмай, және қашырып аламан ба, — деген ой менен тақырлық жерге келгенде балтырынан жаралап қолға түсіндім. Ол оң дizesін шең қолы менен басып, таулаанып жатыр екен. Белімдегі қайысты шешіп алып, екі қолым қайырын артына байладым.

— Бұнан өлгенім жақсы еді. Дегеніме жете алмадым. Бірасын айт, құкімет менің қылмысларым үшін ата ма, я асып өлтірмеңі?

— Оны ісеген жынаяттарына қарап, әділ құкім шығарады. Егер Сапақты қолға түсіріуге жәрдемдессең жазанды біраз жеңілдетеді.

— Сапақ құмның ішіндегі кемпірдің үйінде. Есікті үш рет тоқылататып қақсаң, кім болсаң да аша береді. Бұл біздің белгіміз.

Мен оның сөзлеріне ісенерімді, ісенбесімді білмей, біраз ойланым турдым да, сынап көріу мақсетінде кемпірдің

үйіне кеттім. Есікті мушым менен тоқылататып үш мәртебе ұрдым. Кімсең деп сорап отырған адам болмады. Тапаншамды төзегіні ішке киіп келгенде Сапақ пышақтап бір таулалып, мылтығына қол созғанда білезіккігіне төзеп аттым. Бұнан соң ол қол көтеріуге шамасы келмей, бағыныу менен болды. Сол күнінен басылап халықтың үйкісі пүтін болып, хәр танын қорқынышсыз атыратуғын болды.

4.

— Бұл урыс жыллары болған еді, — деді Дауылбай атам және бір күнгі гүррінің баслардан алдын біраз ойға талып.

Ауылдағы естіяр жигиттердің барлығы урыстан бірінші күнінен басылап-ақ өз тілегі менен арза беріп Уатанды қорғауға атланды. Тылдан бар ауырмалығы жас өспірім балалар менен қартайған кемпір-ғарылардың, қыз-келиндіктердің мойнына минді. Елшілік ғой, «бір қарын майды бір құмалақ ширитеді» — дегендей ел басына ұсындай қиын-қастау күндер туғанда жан сақтап, бұл адиулі істен бас тартқанлар да бірен-саран ұшырасып тұрды. Нурымқылыш деген біреу ізінен армияға шақырыу қағаз алып барған адамды сабап, «Бадай» тоғайға қашып кеткенін есітіп, арнаулы тапсырма алдым. Арадан көп уақыт өтпей-ақ шет-шебірдегі қолхозардың дүканлары менен складдарын тонап, ферма малларына қыргын тийгізе бастады. Мен қарапайым дйхан формасында кийініп Бйбазарға арым ақшамда жетіп келдім. Бйбазардың жайлары жүдә тығыз салынған. Ертеде ұсы канал көпірінің күн шығарындағы ашық майданда екі гүжім болған. Бір бйі өзіннің атақ-абырайы асырыу үшін өз гөрежетінінен базар салдырған ұсайды. Сол күнінен басылап ұсы атираптың барлығы Бйбазар атанып кеткен.

Ауылдан бұрынғы тәжірибелерім бойынша шаққан, истин көзін билетугын бес-алты жигіттің қасыма толғап алдым. Олардың хәр биріне арнаулы тапсырмалар беріп, тумлы-тұсқа тын-тылататып, ел арасынан қашқындар тұрғалы мағлюмат жыйнауды бұйырдым. Хәр хәттенің ішінде екі прет белгіленген жерде ұшырасып болып атырған жәғдайлар менен таныстырып турылары керек болды.

Естіуімше Нурымқылыштың ізіне ерген және бес-алты жигіт болса керек. Олар бір жерде тұрақламай, тез-тез мақан өзгертіп, Бадай менен Шаббаз тоғайларын көбінесе мақан-лайды екен. Күн аралатып Шалабай екеуіміз дйхан формасында қолымызға орақ алып, тоғай — далаарда талаңкер болып көрініп, аралап жүріп қайтамыз. Ол шақытларды уры-ғаззәппалардың, қашқындардың қолымызда анық сұзреті болмағанның соң хәр кім түрліше тәртіптеп, біздердің алжасты-

рып жиберетуғын еді. Сырттан қараған адамға бізлер дөңсөген менен онша иси жоқ адам ұсап көрінген менен байлаңшыларымыз туралы хабарларды өз уақытында жеткеріп туратуғын болды.

Усы байлаңшыларымыздың арасында қулаңның көзінен атуғын мерген хәм шаққанлығына көз ілмейтуғын Юсуп деген жигит бар еді. Аңыл адамдары оның әкесі мерген болғаннан соң баласына да ұсы лақапты берген. Ол бір күн тап дөңсөген болмағандай суыққандылықпен:

— Нурымқылыш болса керек. Айдар мәтти, Қутым және бирейдің ала сыйырды Қушан шалақтың жайына қамап кеткенін көршіт. Көрген адамның сөзіне нианұға болады. Алдамайтуғын адам, көп суытпай ізине түссек, — деді.

Ойлап отыруға уақыт жоқ. Қушан шалақтың хәулісіне қарай атларымыздың дойнағында барын жаздырып, асығып киятырмыз. Жол бойы Юсуп мерген:

«Қашқылардың әке-шешелері менен ағайын-туғанлары, ондай перзенттердің барынан жоғы, егер көзіне көріссе өздерің-ақ қолға түсіріп иісетінде жүргенін айтып берді.»

Бізлер иркәместен Қушан шалақтың хәулісіне күн бата келдік. Хәуліге жақындаған сайын миніп киятырған атларымыздың қулағынан көз алмаймыз. Ат сәл нәрседен сөтем алса қулағын жымыйтып, белгі береді. Бізлер үшеуіміз Қушан шалақтың хәулісіне біраз айлаңып, гүманланғандай дөңсөген нәрсе таба алмадық. Ақыры болмағаннан соң атларымызды бір бұйымдыққа жерге байлап, әтиранты жаулап жүріп аралағанда мақұл көрдік. Юсуп мерген бірінші болып жол баслап, екі қолы менен қалың өскен қамысдықтарды айырып, жол ашып киятыр. Абайды болмаса қамыстың жапырақтары бетіңді тылып кетіп мұмық. Біраз жүргеннен соң алдымыздан гөне там көрінді. Біраз жылдардан берлі жайда адам отырмағандығын бір қарағаннан-ақ аңдауға болады. Бізлер сақтықпен жайдың күн шығарындағы есигенін кирип, біраз тын-тыладық. Жайдың түсілік бетіндегі ойдан бір адамлардың сөйлескен дауыстары естілгендей болды. Қарасақ ұса адам, суы құрыған, терең хәуліңдің ішінде өгізді сойып, жаңа теріден шығарып атыр екен. Олардың ханнан хабарсыз сөйлескен дауыстары бізлерге анық естіліп тұрды:

— Үшеуімізге он-он бес күн арқайып жетеді.

— Бахтымызға дөңсөген ким көрген жоқ.

— Фронттан қандай хабарлар бар екен?!

— Билмеймен. Биреу оңды, биреулері булай деп атыр. Гары мені туу ұзақтан көріңдер-ақ, өлтірмең, деп балтаны алып жуырды. Зордан қанып қуылдым.

Шалабай олардың түр-түсіні анықдап көріп алмақшы бо-

лып, екі қолы менен қамысты айырып қарай бергені, тысырласын қулақтары шалып қалған болса керек, қолларындағы пышақтарын тастап, мылтықтарына асылысты. Олардың бирейі «Ғай-ғай қурыдық!» — деп бізлер жатырған тәрепке ду-малдап оқ атты.

— Енді оларды көпшілікпен деп, тумлы-түсініп оқ атып қорқатпасақ әнейшілікпен қолға түспейтуғын болды. Үшеуіміз үш жағынан оқ атып, хәуліден шығармаудың илажын істедік. Абайды болғайлы, және бір-біримізді атып алмағайлы, — деп тапсырма беріп жибірдім:

Қашқылар хәуліден шықса қутылып кететуғындарына көзі жетпін, хәр бір тырмасын, жууыраны менен қарсы алдынан оқ атып, бас көтермеді. Шетпен шыққанын оққа тұтып, жатқан орыларынан қозғалмай бар оған лаңқамай атып менен болды. Бір уақыттары Шалабай менен Юсуп хәулінің екі мушында жақсылып бекініп алып, қоршаудан шығармай, қысып бара бердік. Үш саатқа шекем тынбай атысып, оғы таусылып, жеңіл-желпі жараланғаннан соң қол көтеріп бағынды. Сол күні кешке салым үш қашқыды бір-біріне шармап байлап, қалаға алып қайттық. Жолда киятырған Шалабайдың бас кийімінің жоқтығына хайран болғанмызда:

— Хеш таңданарлығы жоқ. Оққа ұшты, бас аман болса малай қабиласы, — деп біраз құқулап алды. Қашқылардың биреу күн шығар бетке көзіні сүзіп қарай бергеннен гүманлап барғанмызда байлаулы тұрған үш атты көрдік. Нурымқылыштың анық өзіне ұсамағанмызға онша кеуіл хошымыз болмай, оның шеріклерін милиция бөліміне тапсырдық.

5.

Июль айының иші еді. Күн ысып кетпестен бурып Найманға жетіп қалайып, деген ой менен таң ала геуімізде жолға шыққан едім. Тап түске шамаласқанда Көкөзекке араластым. Дорья жағасында көшкі таслап ұшан кемелер тұрыпты. Еле де Найманға шекем он шақырымдай бар, екі ортада тұрақ жайлар жоқ. Екі жағы боязарлық, даңғыл арба жол бар. Үсе боязарлықтың арасында не түрлі аң бар, жекке-жарым жүрсек қасқыр да адамға топылады, деген хабарды «ұзын қулақтан» талай рет естігенім бар. Ол уақытта Найманды — екинші МТС деп атайтуғын еді. Жайлар бір-біріне тығыз салынған. Милиция формасын сумаға салып алдым. Астындағы атым өзіме ісенімді, алдынан барсаң тисейді, артынан барсаң тебеді. МТС-ке менен әтиранты аттардың менен қолхозшылардың ауынып отыратындығын аңдатқан аңқатпаң кеткенін қызығып алдым, деген бақпап тұрмын. Олар мені мәзін жүрген жолаушы шығар, деген ой менен елестірген жоқ.

Өзімді олардан бөлек алып хеш жатырқаттызбауға тырыстым. Соңғы айлары Нурымқылыш қайдан пайда болғаны белгісіз және бас көтеріп, дүкандар менен колхоз мүшелерін талауға киристі. Жақып бір-еки күннің ішінде «Социализм»дегі бас-лықтың үйін тонап, өзіні өлімшіл етіні сабап кетті. Сол күннен бастап адамдардың жүректері Найманға келуге даумай қорқысып қалған.

Найман менен Бийбазардың арасында киятырып Нурымқылышты қолға түсіріптің не түрлі жолдарын ойластырған боламын. Күн тал түске шамаласқаннан жүде мысып кетті. Жол бойындағы гүжымның астында тығынып, отырайын деп жаңа аттан түскенім:

— Чекистлер келип қалды, Нурымқылыш! — деген қарлыққан дауыс еситілді. Хеш нәрсеге түсініп болмайды. Мылтықтың оғы жетер-жетпес жерде бір топар атлы құмға қарай қашып баратыр екен.

— Нурым, мені таслап кетпе?!

— Өзің қаш...

Дауыс шыққан тәрепке аттың басын бұрдым. Шоқ атлыға жете алмай, ізінен дауыссыз баратырған біреуі мені көріп, деген қалша қатып тұрып алды. Қолдары дир-дир етіп, мылтық көтере алмай дизерлеп жалынбаға қарады. Сақал-шашы өсіп, көздері шүңірейіп ішіне кирип кеткені.

— Мені өлтірмең! Бул ілтишлік өмірдеп қутыласам болар. Булардық тобына қалай қосылып кеткенімді өзім де білмеймін. Адам өлтірмедім, тек болғаны кирип жуып, таманың пісіріп жүрмен. Урлыққа бармадым. Егер маған ісесен Нурымқылышты өз қолым менен ұстап берейін.

— Бүгін не мақсет пенен ауыл арасында жүрсіңдер?

— Сеннің Шаббаздан жолға шыққаныңды біліп едік. Өлтіріп мақсетінде екі күннен берді анып жатырмыз. Нурымқылыш сенің Шалабай деген шөкіртіне барып: «Үйіме уры түсті, сол қыраты миллионер Дауылбай Құлымов керек еді, өзі менен сөйлеспекші едім» — деп өтірік сөйлейді. Шалабай оның қимлығыне итибар бермей сенің бір-еки күннен бул жаққа келетугіңды айттып қояды. Сенің бір өзіңнің киятырғаныңды қарауылда тұрған мен бірінші көрдім. «Олар, чекисттер, көп болып киятыр», — деп өтірікке бақыран, араларында галауыт туғузып қашырамын. Болмаса... Хәттеки, олар менің топарға ере алмай, жараланғаныма да қараған жоқ. Сөзлеріме інан, інан ба өзің бил, — деп жыламсырап қоя берді. Оның көзлерінен-ақ хеш қандай жылағанына ұсамайтұғын, мәрт жігіт екені біліңші, тұр. Аты — Шамурат екен. Ол өз сөзінде тұрып, Нурымқылышты ұстауға жардем беріп ұшқан бірінші тапсырмалар алды.

Арадан бір хәпте өткеннен сон, Шамурат пенен ұшыраса-туғын үделі жерге келдім. Екеуіміз де жұпыны киініп, қолымызға орақ алып, талапкер болып жүрміз.

— Абзалы, — дедім Шалабайға көк шыт орамалға түйілген зағара менен зық-түлікті жиіденің шақасына илдіріп атырып. — Сен қамыстықтың ішінде анып жат. Бизлерге хәк нийеті менен жардем бергісі келсе Шамурат ұсы түйінішті көріп келер. Мен қамыс ора бермен. Үстіме набада Нурымқылыштың өзі келип қалса «күні ұшын жалалып жүрген орақшы екен» — деп ойлар.

— Кәйдем билейің. Нурымқылыш Бийбазардан жүде көп адамларды таныйды. Сол жерде, жазым болсаң...

Бірақ дегенімнен қайтпай, ертеңне азан менен ұшыраса-туғын жерде қамыс ордым. Күн ауа бір аттың ұзақтан пысқырғаны еситілді. Сыр бермей, өрлі-ғұрлы қамысты жайпап орып атырған. Тек атлы адам қасыма келип сәлемдескеннен сон ғана бас көтердім. Қарасам — Шамурат. Оның бір сөзділігіне, мәртлігіне құуанып кеттім.

— Қолыңан зорға сатылып шықтың. Түн бойы бір жақлардан ағаш тасыдық. Ағашларды қайдан алып атырғанын білмеймін. Бүгін кешетіп «Социализм» ямаса Бийбазардағы дүкандарға түсерміз» деп бір сөзінде айттып қойды. Фермаларға барып қой-ешки ұрлау да ойында жоқ емес.

— Ағаш тасығанының мәнісі не екен?!

— Үйіме-үй кирип, жайларыңызға әйнек-қапы соғып береміз, деп бары-жоғын тонап кетіп. Басқа, адамдарды жарылқап отырған жері жоқ.

— Берген хабарын ұшын рахмет. Олар менен биригіп хәрекет ете бер. Ертең ұсындай ұақытта ұшырасқайлы болсын, — деп үдәнін бір жерге қойып айрылдық. Соннан ауылға жетіп, қашқындар нышанаға алған тоқталарға көбірек байла-нышмалар қойып, түн бойы кирип айқастырмай күзетте болдық. Бір таңланарлық жері қашқындардың сұм нийетдерінің ушықтарынан да анып алмадық. Ертеңіне үделі жерде Шамурат пенен және ұшырастым.

— Нурымқылыш бір нәрселерден қәуіпсізін жүр. Кемпірге есініміз қарап, хәмме бөле ұсы мәстаниян, — деп азан берді. Мәкан өзгертіп, Ақша көл бетке жылысатуғынын айтып, көшпұ ұшын жұмыстарды бөлістірді. Олар менен бірге жүрсең, аяғыңның ұшы менен құмды сызып, белгі таслап кетемен. Егер имканият болса дем алған жерде бір шетлеу шағып селеуге от берермен. Түтін шыққан тәрептен отыз метр-дей жерді нышанаға алып, еріп келе берерсің. Басқа не дә-

дйсе боларын ким биледи. Жагдайга қарай не тутып, — деп ол асығыс хошласын кетти.

Мен сол күні қалаға қайтып, милиция бөлімінің баслығына болған уақыяны баяылап пусқау алдым. «Бекимбет пенен Файзулланы қасына жәрдемші етип бермен. Мүмкин болғанынша оны тирилей қолға түсірүүдің илажын көрің» — деп анық тапсырма алдым. Изіме жәрдемшілерімді ертіп, ауыр жатарда ауылға келдік. Атларымыз қара терге томылып, узақ жолдың сегібирине шыдам бермей, ҳарып қалған еді. Даладың сүйір шыбыны шағып шыдатар емес. Құмның етегінде аттан түсіп, айдың жақтысында Шамураттың құмды сызып кеткен белгісін тауып алдық. Ай буттың арасына кирип кеткенде ізди жойтып аламыз. Ай шықса құмның арасынан жойтылған ийенди тауып аларлық дәрежеде жақтыртып кетеди. Туу узақтан, бизлерге арқасын берип, уйқысырап отырған бирейди байқап қалдық. Бизлер жер бауырлап, еңбекпен сексеуілди паналап, сол адамның туу сартынан қушақлап, жерге жынып атырып, алданып қалғанымызды билдик. Бир бау пішенге гөде кийімлерди кийгизип, қолтығына таяқ усатып, мылтыққа усатып кетипти. Бизлер сол дөгеректен қашқындардың отырып от жаққан, панирос қалдықтарын таслаган жерлерин таптық.

— Оттегене-ай, олар балықтай қолымыздын және сыққанан шығып кетти, — деди Бекимбет қыйналған түр билдирип. Алдымызда еле узақ түн болғаннан соң илажсыз кейип қайттық. Ертеңине сол үдеди жерге бардым. Бул рет Шамурат узақ күттірип келди.

— Ол сизлердің шынтап изимизге түскенлеринизди билип қойды. Изіме ергенлердің барлығына гүманлаып қарайды. Ҳәр бир атқан адымымыз өлшеули, сонлықтан селеуге от бере аламызм.

— «Мен қай жерге бармайып, изимпен Қулымов көйленкедей ерип жүреді», — деп өзінен-өзі күйип писеди. Кеше таудың үңгірінде түнеп шықтық. Таң атар алдында бизлерге де бир ауыз сөз айтпастан бир жақдарға кетип қалды. Мен кетейип, сал жерде...

Шамурат пенен усылайыныша енди қашан ушырасатуғынның белгісиз болып хошластым. Бул бизлерге дым қолайсыз түйиле берди.

Байланысшыларымыздың бири Юсуп мерген қолы бос жақытлары «Ақша көлдин» бойына қармақ құрғанды жақсы көретуган еди. Ол мен бас қатырып отырған болмеге гилеи бир қарыстай сазанларды қамысқа дзипп, кирип келди. Жүзинде қандай да бир ҳүрейленушілик сезимлерди бар.

— Душпанларымыз тап иіегимиздин астында жүр ме, —

деп ойланап қалдым, — оның көзлери жыпылықлап. Кеше көлдин бойында қармақ қурып отырып, бес-алты мылтық асыған адамлардың сал менен ортадағы атауға қарай ығып баратырғанын көрдим. Дөслебинде қамыстың арасы улы-шыпырлы болып қалғанда нәхеп жайын кеселеп қалды-ау — деп ойласам... Ишинде бирейиниң беліне балақты мылтық асығананына қарағанда бизлер излеген Нурымқылышты дәл өзі болса керек.

— Саған рахмет, Юсуп мерген. Ол найсалтың изине бир нешпе прет түссек те айрылып қалып отырмыз. Бул рет қолдан шығармасыз. Тезлик пенен жігітлерди жыппап хабар берип. Жолға таярлансын! — деп буйрық бердим.

Жігітлерди ертіп дәл заматта көл бойына келгенimizде құрбалардың бақыладасып, шегірткелердин тынымсыз шырылдаған қауазлары құлақ тындырарлық дәрежеде болып түр еди. Еки көзимиз көлдин ортасындағы кишкене атауда.

— Бир қайық алыудың илажын излеуimiz керек. Көлдин аяи шети менен мына шети не деген кең! — деди Бекимбет.

— Айтқаның дұрыс, бирақ қашқындардың еле көлден шығып кететугын уақты болған жоқ, — деп Юсуп мерген айттып аузын жыйған жоқ, көлдин ортасында бирейлердин қарауытып ығып киятырғанын көрдик. Мылтықтан оқ атыуға болмайды. Өкпелеримизди қолға алып, көлдин екіншн тәрәппе — үш шақырымнан зыят жерге жууырдық.

Таң атқанша көлди көз айырмай баққан мийпетлеримиз заяға кетти. Сол көлдин ортасында салда ыққан қашқындардың қалай ғайып болғанын билмей ҳайран қалдық.

Ертеңине Шамурат келип жүрме, деген ой менен ушырасатуғын жерге барып турдым. Ол өз уақтында келди. Бирақ жүзінде қандай да бир тынышсызланыудың белгіси бар. Қанша сорасам да айтпады.

— Олар бүгүн түнде колхоздың мал фермасына келеди. Егер рухсат берсен, Нурымқылышты өз қолым менен тутып алсам деймен. Болмаса, өзимди сизлерге ҳадал хызмет изеди, — деп есаыламайман.

— Жагдайға қарап не тутуу керек. Еле де ойланап көр, саған қандай жәрдем керек болса — береміз, — деп оның кеудин бираз көтерген болдым.

Сол күни менн Шаббазға шақтырып адам келди. Қалада үлкен мәжилис болып, үш күниен соң айланап келсем, қанлы уақыяның үстине шықтым. Нурымқылыш түн жамылып үйге келип, Шалабай менен қоса үйге қылдырып келген еки қонақты төсегинде атып кетипти. Жаңа тыл шығып, сойлен киятырған Данабай көттиң астына тығылып аман қалған. Атымыз қашып, мал қораға тығылып жан сақлапты. Ҳәулимизге адамлар жыйналып, енди жерлейип, деп атырғанының үстине келдим. Ме-

нин қайғыма ортақ болып, пүткіл Бийбазар халқы тик аяғынан турды.

Нұрымқылышты анық қолға түсірмегенше тыным ташпай, Шамуратты жийдеңнің түбіне барып күттім. Оны әне келеді, міне келеді, — деп жүз баудан зыят қамыс орыппан. Ол келмегеннен соң Бекимбет хәм Файзулалар менен отырып ақылдастық.

— Түп жарында «Ақша көлге» барайық. Анау күнн салда иғып кеткен адамларда бір патийже бар, — деген ишкери хәм-мемизге мақұл түсті. Көл ишінде гезермен құрып жатырмыз. Жағаға байлаулы салдың кешегі орнында емес, сәл жылыстырылып қойылғандығынан биреулердің келіп-кеткен пайдаланғанын билдик. Таң алдында балықлар шыпырласып ойнамаға қарады. Бир ұақытта шенгелликтін арасы тысырлап, ауыр қалталарды көтерген адамлардың ентигіні сөйлеген дауыстары еситілді.

— Шамуратты бийкарга шыбықладық, Нұрым!

— Дым рәхимшил болып кетіпсен-дә, Сәтімбай. Ал, сен айтағой. Усы, Құлымов бизлердің не ісеп, не қойып жүргенімізді қалай біледі? Аўзымнан не сөз шықса Құлымовтың құлағына барып тийеді. Ишімізде бир жансыз бар. Сол ким?! Мен емес, сен емес, ол емес. Сонда... Егер, Шамурат болмаса өзің жеткеріп жүрген шығарсан. Анау күнн Шамураттан шубхаланып изинен бираз жерге шекем еріп бардым. Жийдеңнің қасында бийтаныс биреулерге хабарласты да қайтты...

— Онда дурыс. Усынан хукиметтің қолына түссек, сирә аяп қоймайды, — деді екінші дауыс мұның шағып.

Олар салға қалталарды жүктеп, мылтықларын жерге қойған ұақытта орындарымыздан өрре түргеліп:

— Қолларыңызды көтерің! — деп мылтықтарымызды гезеліп турып алдық. Олар албырақласып биреулер — қирға, екіншілері — суўға бойын атысты. Бирақ бирде-биреўін бул рет қолдан шығармай тутқынға алдық...

Әне, балаларым! Бүгінгі шадлы заманның тырнағын усындай жалынлы гүреслерде қаладық. Сизлер де Ұатанымыздың нағыз ер жүрек уаллары болыуыңыз кереклігін ядыңыздан шығарман.

— Сізге көп-көп рахмет, Дауылбай ата!

Мен ұсылайынша ҳәр күнн қаланың машиналар аз жүретуғын көшелерінен аппақ сақалы менен ведосинед айдап жүрген Дауылбай атаны көргенде изинен үлкен сүйіспеншилкпеннен қарап қаламан. Ол ерлигі елге жарасқан қахарман-дә...

Абдулла Ахмедов

ЧЕКИСТ

(Повесть)

На каракалпакском языке

Издательство «Каракалпакстан»

Редакторы *А. Садықов*
Художниги *И. Қыдыров*
Худ. редакторы *К. Рейпназаров*
Тех. редакторы *Ж. Сейтимбетов*
Корректоры *Г. Турымова*

ИБ 3356

Теріуге берілген уақты 5. III. 1989. Басыўға рухсат етилген уақты 25. IV. 89. РК 30589. Қағаз форматы 60x84¹/₂. Типографиялық қағаз № 2. Одебий гарнитура, Кегель 10. Жоқарғы баспа усылында басылды. Көлемі 1,5 баспа табақ. 1,39 шәртли баспа табақ 1,5 есан табақ. Тиражы 5000. Заказы 845. Баҳасы 15 т.

«Қарақалпақстан» баспасы, Нөкис қаласы, Қ. Маркс көшеси 9.
Инд. 742000.

ҚҚАССР Баспа, полиграфия ҳәм китап саўдасы ислери бойынша Мәмлекетлик комитетиниң «Правда» газетасының 50 жыллығы атындағы Нөкис полиграфкомбинаты. 742000. Нөкис қаласы, Қ. Маркс көшеси, 9.